

"İQTİSADI İSLAHATLAR" **elmi-analitik jurnal**

DAYANIQLI İNKİŞAF KONSEPSİYASININ SOSIAL- İQTİSADI ASPEKTLƏRİ

№ 1(12)-2025
səh.

Ramal Əsəd
Azərbaycan Dövlət Ehtiyatları Agentliyi, aparıcı mütəxəssis
(daxili auditor)
Azərbaycan Universiteti, doktorant

DAYANIQLI İNKİŞAF KONSEPSİYASININ SOSIAL-İQTİSADI ASPEKTLƏRİ

Ramal Əsəd

Azərbaycan Dövlət Ehtiyatları Agentliyi, aparıcı mütəxəssis (daxili auditor)

Azərbaycan Universiteti, doktorant

XÜLASƏ

Dayanıqlı inkişaf konsepsiyası iqtisadi, sosial və ekoloji aspektlərin balanslı şəkildə inkişafını nəzərdə tutan və özündə Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərini ehtiva edən anlayış kimi cəmiyyətin inkişafında mühüm rol oynayır. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən formalaşdırılan konsepsiyanın sosial-iqtisadi aspektləri özündə yoxsulluğun azaldılması, sosial bərabərliyin təmin edilməsi, inklüziv iqtisadi artımın dəstəklənməsi və digər məsələləri əhatə edir. Məqalədə məhz dayanıqlı inkişaf anlayışının nəzəri əsasları araşdırılmış, həmçinin sosial və iqtisadi aspektləri müfəssəl formada təhlil edilmişdir. Habelə Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın təmin edilməsində dayanıqlı inkişaf konsepsiyasının rolu, ölkədə bu istiqamətdə həyata keçirilən fəaliyyətlər barədə məlumatlar qeyd edilmiş və sosial-iqtisadi inkişaf əlaqəli real vəziyyəti əks etdirən statistik rəqəmlər əsasında qiymətləndirmə aparılmışdır. Bu qiymətləndirmənin nəticəsi əsas alınaraq gələcək inkişaf əlaqəli tövsiyələr verilmişdir.

Açar sözlər: dayanıqlı inkişaf, sosial siyasət, iqtisadi artım, dövlət büdcəsi, dövlət proqramları

JEL kod: I3; O1; H5; Z18

GİRİŞ

Ötən əsrin ikinci yarısında dünyada geosiyasi və geoiqtisadi vəziyyətin dəyişməsi, paralel olaraq qloballaşma prosesinin intensivləşməsi beynəlxalq əməkdaşlığın geniş vüsət almasına səbəb oldu. Dünya ölkələrinin Birləşmiş Millətlər Təşkilatına (BMT) üzv olması ilə global dəyərlərin reallaşdırılması istiqamətində müstəsna fəaliyyətlər həyata keçirilmişdir. Belə ki, dünyanın müxtəlif regionlarında sənayeləşmənin gətirdiyi ekoloji narahatlıqlar zəhərli qazların atmosferə, biosferə və hidrosferə mənfi təsirinə səbəb olmuşdur. Bu məqsədlə dünyanın müxtəlif dövlətləri beynəlxalq təşkilatların çətiri altında yaranan bu problemlərin qarşısının alınması istiqamətində beynəlxalq layihələrə qoşuldular. Habelə keçən əsrin sonları dünya ölkələrinin sərhədlərinin dəyişməsi, global qeyri-sabitlik və regional müharibələr dünya əhalisinin sosial-iqtisadi vəziyyətini çətinləşdirmişdir. Yaranan disbalansın səbəb olduğu aclıq, yoxsulluq, işsizlik və digər bu qəbildən olan sosial-iqtisadi böhranların önünə keçmək üçün BMT tərəfindən 2015-ci ildə isə Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri (DİM) qəbul edilmişdir. Dayanıqlı inkişaf anlayışı BMT-nin digər üzvləri kimi Azərbaycanda da aktual məsələlərdəndir. Belə ki, Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin reallaşdırılması məqsədilə Azərbaycan Hökuməti BMT ilə aktiv əlaqələr qurmaqdadır. Tərəflər arasında 2021-2025-ci illər üçün Dayanıqlı

İnkişaf üzrə Əməkdaşlığa dair Çərçivə Sənədi qəbul edilmiş, ölkədə dayanıqlı inkişafa integrasiyanın təmin edilməsi üçün qanunvericilik bazası təkmilləşdirilmişdir.

Son iki onillikdə dünyada baş verən qlobal iqtisadi böhranlar, COVID-19 pandemiyasının səbəb olduğu iqtisadi geriləmələr, demoqrafik artım, siyasi qeyri-sabitlik dünya əhalisinin iqtisadi sərvətlərə bərabər çıxışında maneələr yaratmışdır. Qeyd olunan bu çətinliklərin bir çoxu qlobal dünyanın tərkib hissəsi olan Azərbaycana da təsir edir. Bu təsirlərin yaratdığı çətinliklərin qarşısının alınması məqsədilə Azərbaycanda iqtisadi potensialı artırmaq, əhalinin sosial müdafiəsini gücləndirmək məqsədilə institusional fəaliyyətlər həyata keçirilir.

DAYANIQLI İNKİŞAF KONSEPSİYASININ ƏSASLARI

Dayanıqlı inkişaf konsepsiyası cəmiyyətin inkişafını prioritet olaraq müəyyənləşdirən anlayış kimi iqtisad elmində özünəməxsus yer tutur. İqtisadi artım, sosial inklüzivlik və ətraf mühitin qorunması elementlərindən ibarət olan dayanıqlı inkişaf konsepsiyası təbii resurs çatışmazlığı, yoxsulluq, əhali artımı, qlobal istiləşmə, ətraf mühitin çirklənməsi və s. bu kimi qlobal məsələlərin yaratdıqları fəsadların minimuma endirilməsini mühüm hesab etməklə dünya əhalisinin rifah səviyyəsini artırmağa yönəlmişdir. Konsepsiya çərçivəsində sosial-iqtisadi inkişaf məqsədlərinin inkişaf etmiş ölkələr və ya inkişaf etməkdə olan ölkələr, bazar iqtisadiyyatı və ya planlı iqtisadiyyata sahib olmaqla bütün ölkələrdə dayanıqlılıq baxımından formalaşdırılmalı olduğu qeyd edilmişdir [14].

Dünyada dayanıqlı inkişafa nail olunması məqsədilə beynəlxalq arenada institusional fəaliyyətlər Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən həyata keçirilməkdədir. Bu istiqamətdə 2012-ci ilin iyununda Braziliyanın Rio-de-Janeyro şəhərində BMT-nin Dayanıqlı İnkişaf üzrə Konfransında (Rio+20) üzv dövlətlər tərəfindən “Bizim İstədiyimiz Gələcək” yekun sənədi qəbul edilmiş və DİM-lərin (Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri) formalaşdırılması və BMT-nin Yüksək Səviyyəli Siyasi Forumunun yaradılması prosesinə başlanılması qərara alınmışdır. Konsepsiyanın hazırlanması prosesinin davamı olaraq 2013-cü ildə Baş Assambleya tərəfindən DİM-lər üzrə təkliflər hazırlamaq üçün Açıq İşçi Qrupu yaradılmışdır. Həyata keçirilən fəaliyyətlərin nəticəsi olaraq 2015-ci ilin sentyabrında BMT-nin Dayanıqlı İnkişaf Sammitində 17 DİM-dən ibarət “Dayanıqlı İnkişaf üzrə 2030 Gündəliyi” qəbul edilmişdir. Qəbul edilən DİM-lərə “Yoxsulluğa son” (DİM 1), “Aclığa son” (DİM 2), “Yaxşı səhiyyə və rifah” (DİM 3), “Keyfiyyətli təhsil” (DİM 4), “Gender bərabərliyi” (DİM 5), “Təmiz su və sanitariya” (DİM 6), “Sərfəli və təmiz enerji” (DİM 7), “Layiqli əmək və iqtisadi artım” (DİM 8), “Sənaye, innovasiya və infrastruktur” (DİM 9), “Bərabərsizliyin azaldılması” (DİM 10), “Dayanıqlı şəhərlər və icmalar” (DİM 11), “Məsuliyyətli istehsal və istehlak” (DİM 12), “İqlim dəyişikliyinə qarşı mübarizə” (DİM 13), “Dəniz ekosisteminin mühafizəsi” (DİM 14), “Torpaq ekosisteminin mühafizəsi” (DİM 15), “Sülh, ədalət və səmərəli institutlar” (DİM 16) və “Məqsədlər üçün tərəfdaşlıq” (DİM 17) daxildir [21].

BMT dünyada dayanıqlı inkişafı təmin etmək məqsədilə konsepsiyanın bütün dünya ölkələrində sosial-iqtisadi rifaha nail olunmasına töhfə verməsi üçün koordinasiyaedici fəaliyyətləri həyata keçirir. Belə ki, son on ildə dayanıqlı inkişaf konsepsiyasının hazırlanması prosesində beynəlxalq siyasətin formalaşdırılması məqsədilə 2015-ci ildə “Fəlakət Riskinin

Azaldılması üçün Senday Çərçivə Sənədi”, “Dayanıqlılığın Maliyyələşdirilməsi üçün Əddis-Əbəbə Fəaliyyət Gündəliyi”, “Dünyamızın Transformasiyası: Dayanıqlı İnkişaf üçün 2030 Gündəliyi və İqlim Dəyişikliyinə dair Paris Razılaşması” qəbul edilmişdir. Keçirilən bu tədbirlərin əsas məqsədi dünyada dayanıqlı inkişafı reallaşdırmaqdır. Belə ki, hal-hazırda BMT üzvü olan 191 ölkə tərəfindən dayanıqlı inkişaf konsepsiyasına qoşulmaqla 2030-cu ilə qədər sosial-iqtisadi şəraitin yaxşılaşdırılması istiqamətində əməli tədbirlər görülməkdədir [15].

SOSIAL-İQTİSADI İNKİŞAFA DAYANIQLI İNKİŞAF PRİZMASINDAN BAXIŞ

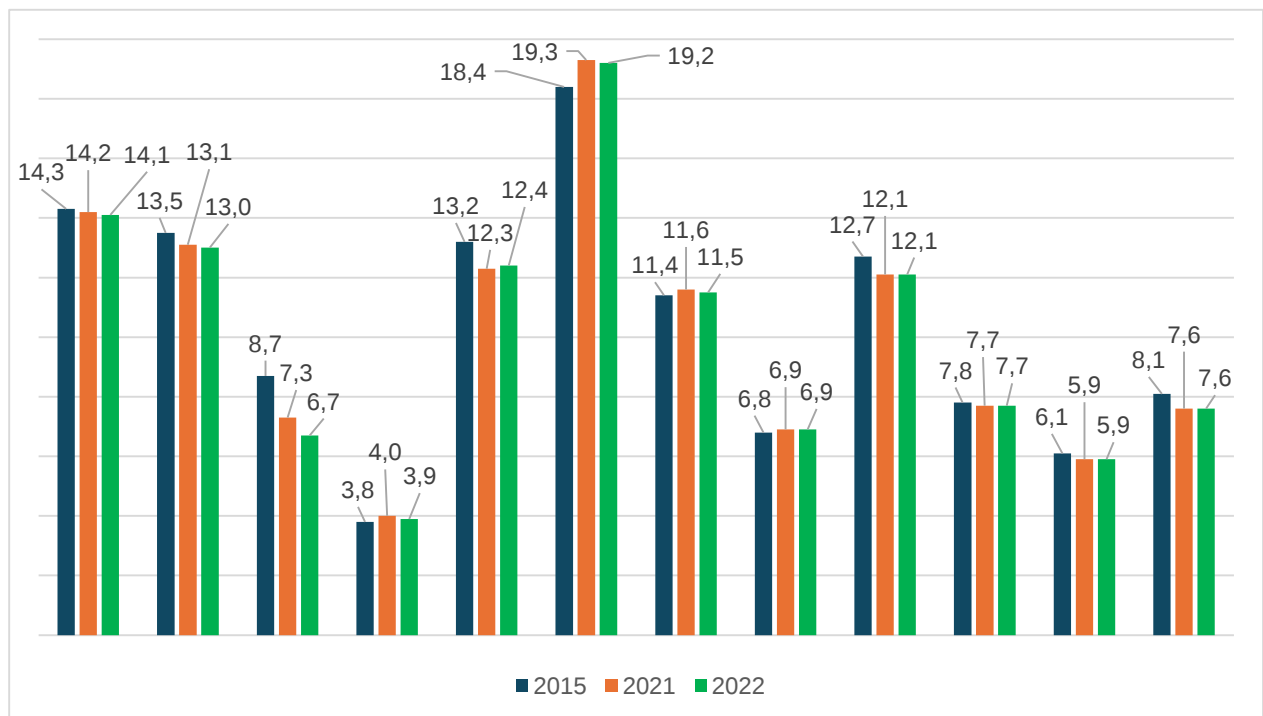
Sosial-iqtisadi inkişaf anlayışı iqtisadi terminologiyanın mühüm tərkib hissəsi kimi çıxış edən anlayışlardan biri olmaqla dayanıqlı inkişaf konsepsiyası ilə qarşılıqlı əlaqədədir. Dayanıqlı inkişaf konsepsiyasında nəzərdə tutulan məqsədlərə çatmaqla cəmiyyətin sosial-iqtisadi inkişafında irəliləyişlərə nail olmaq mümkündür. Dayanıqlı inkişaf iqtisadi artım, sosial inklüzivlik və ətrafın mühitin qorunmasına nail olmaqla sosial-iqtisadi inkişafa öz töhfəsini vermiş olur. Sosial-iqtisadi inkişafın təmin edilməsi üçün ilk növbədə mühüm olan iqtisadi potensialın yüksək səviyyədə olması və bu potensialın sosial şəraitin yaxşılaşdırılması istiqamətində istifadə edilməsidir. Bu məqsədlə iqtisadi inkişafa nail olunması üçün iqtisadi artım təmin edilməli və əldə edilən resurslar sosial istiqamətlərə yönləndirilməlidir. İqtisadi məhsuldarlıq üçün şaxələndirmə, innovativləşmə və təkmilləşdirmə, iş yerlərinin yaradılmasına dəstək və müəssisələrin inkişafına yönələn siyasətin təşviq edilməsi, istehsal və istehlakda resurs səmərəliliyinin inkişaf etdirilməsi, dayanıqlı turizmin təşviq edilməsi, bank, sığorta və maliyyə xidmətlərinə universal çıxış, ticarətə dəstək üçün yardımların artırılması vasitəsilə iqtisadi artım və inkişafa nail olunması mümkündür. Sosial inkişaf nöqteyi-nəzərindən isə əmək bazarında ədalətli mühitin formalaşdırılması məqsədilə tam məşğulluq və bərabər maaşla layiqli işə nail olunması, gənclərin məşğulluq, təhsil və təliminin təşviq edilməsi, əmək hüquqlarının qorunması və təhlükəsiz iş mühitinin təşviq edilməsi və qlobal səviyyədə gənclərin məşğulluq strategiyasının inkişaf etdirilməsi fəaliyyətləri yerinə yetirilir [17].

Davam edən Dördüncü Sənaye İnqilabı prosesində iqtisadi idarəetmədə sənaye, infrastruktur və innovasiya üçlüyü xüsusi önəm kəsb edir. Dünyada baş verən transformasiya şəraitində yeni texnologiyaların sənayedə və digər sahələrdə tətbiqi rentabelliyyənin artımına mühüm töhfə verir. Buna görə əksər ölkələr və şirkətlər iqtisadi gücünü artırmaq üçün müasir texnologiyaların istehsalda tətbiqini labüd hesab edir. Bununla da əmək bazarında müasir peşələrin yaranması və bir çox peşələrin tarixə qovuşması sezilir. Dayanıqlı inkişaf konsepsiyasında bu sahəyə yer verilməsi sənaye, innovasiya və infrastrukturun inkişafının mühümlük göstəricisini nümayiş etdirir. Bu məqsədlə inklüziv və dayanıqlı sənayeləşmənin təşviq edilməsi, maliyyə xidmətlərinə və bazarlara çıxışın artırılması, dayanıqlılıq üçün bütün sənaye sahələrinin və infrastrukturun təkmilləşdirilməsi, yerli texnologiyanın inkişafına və sənayenin şaxələndirilməsinə dəstək, informasiya və kommunikasiya texnologiyalarına universal çıxışın təmin edilməsi üçün tədbirlər görülməkdədir [1] [18].

Statistikaya nəzər saldıqda dünyada adambaşına düşən qlobal istehsalın əlavə dəyərinin 2015-ci ildən 2023-cü ilə qədər 16 faiz artaraq 1 653 ABŞ dollarından (2015-ci ilin sabit qiymətləri ilə) 1 922 ABŞ dollarına yüksəldiyi müşahidə edilir. Bununla belə, istehsal

sektorunun ümumi iqtisadi fəaliyyətə töhfəsi eyni dövr ərzində cüzi dərəcədə (16,3 faizdən 16,7 faizə) yüksəlmişdir. 2022-ci ildə istehsalatın artımı təxminən 2,7 faiz səviyyəsinə çatıb. Zəif inkişaf etmiş ölkələrdə isə istehsal sənayesində adambaşına düşən əlavə dəyər 35 faiz artaraq 2015-ci ildəki 125 dollardan 2023-cü ildə 169 dollara yüksəlib, əlavə istehsal dəyərinin ÜDM-dəki payı 12 faizdən 14,5 faizə yüksəlib. Bununla belə, irəliləyiş tempi zəif inkişaf etmiş ölkələr üçün 2015-ci ildə ÜDM-də əlavə istehsal dəyərinin 2030-cu ilə qədər ikiqat artırılması hədəfinə çatmaqda yetərli olmaya bilər. 2015-2020-ci illər arasında istehsal sənayesində məşğulluğun ümumi məşğulluqda payı isə 14,3 faizlə nisbətən sabit qalmışdır. COVID-19 pandemiyası və dünya miqyasında istehsal sektorlarına dərinlən təsir edən geosiyasi böhranların təsiri ilə 2022-ci ildə 14,1 faizə düşüb. Səhraaltı Afrika, Mərkəzi və Cənubi Asiya istisna olmaqla, əksər regionlarda 2021-2022-ci illər arasında məşğulluğun payında azalma müşahidə olunub (Qrafik 1).

Qrafik 1. İstehsalatda olan məşğulluğun ümumi məşğulluğa nisbəti; 2015, 2021 və 2022-ci illər (faizlə)

Mənbə: *Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri Hesabatı 2024 (The Sustainable Development Goals Report 2024)* [19]

Dayanıqlı inkişaf məqsədləri içərisində ilk yerdə qərarlaşan “DİM1. Yoxsulluğa son” məqsədi iqtisadi və sosial aspektdən yanaşdıqda hər bir cəmiyyət üçün önəmli faktordur. Ümumiyyətlə yoxsulluq dedikdə fərdin zəruri ehtiyaclarını təmin etmək üçün resurslara əlçatanlığının aşağı səviyyədə olması başa düşülür. Bu anlayış özündə yoxsulluq həddi və yoxsulluq səviyyəsi kimi terminləri cəmləşdirir. Yoxsulluq həddi dedikdə dövlət tərəfindən müəyyən edilmiş və ondan aşağıda olan şəxsin yoxsul hesab edildiyi mütləq gəlir səviyyəsi, yoxsulluq səviyyəsi dedikdə isə əhalinin ailə gəlirlərinin yoxsulluq həddi adlandırılan mütləq səviyyədən aşağı olan faizi nəzərdə tutulur [13]. Dünya Bankının 2024-cü ilə olan məlumatına əsasən dünyada 692 milyon insan gündəlik 2.15 ABŞ dollarından az gəlirə sahib olduğu üçün

yoxsulluq həddindən aşağı səviyyədə yaşamış hesab olunur. Xüsusilə inkişaf etməkdə olan və zəif inkişaf etmiş ölkələrdə COVID-19 pandemiyasının da təsiri ilə yoxsulluq göstəriciləri daha da artmışdır. Belə ki, dünya miqyasında aclıqla mübarizə aparılması üçün “DİM 2. Aclığa son” məqsədinin reallaşdırılması konsepsiya daxilində qərara alınmışdır. Xüsusilə zəif inkişaf etmiş ölkələrin qarşılaşdığı bu problemin qarşısının alınması məqsədilə qida çatışmazlığının bütün formalarının aradan qaldırılması, kiçik miqyaslı qida məhsulları istehsalçılarının məhsuldarlığının və gəlirlərinin iki dəfə artması, kənd təsərrüfatı infrastrukturu, aqrar tədqiqat və texnologiyalara və gen banklarına investisiya qoyulması kimi hədəflər qərarlaşdırılmışdır [16]. 2023-cü ildə dünya əhalisi arasında qeyri-kafi qidalanmanın geniş miqyasda yayılması PoU indikatoru (Prevalence of undernourishment/Yetərsiz qidalanmanın yayılması) ilə ölçülən global aclığın qiymətləndirilməsi, “Aclığa son” hədəfinə doğru irəliləyişin uğurla davam etmədiyini göstərir. 2019-cu ildən 2021-ci ilə qədər dünya əhalisinin aclıqla üzləşən hissəsində artım müşahidə olunmuş, 2021-ci ildən 2024-cü ilə qədər isə demək olar ki, eyni səviyyədə qalmışdır. Son hesablamalar əsasında 2023-cü ildə global PoU-nun 9.1 faiz olduğu qənaətinə gəlinmişdir. 2023-cü ildə dünya əhalisinin 713 milyon nəfər ilə 757 milyon nəfər (dünya əhalisinin müvafiq olaraq 8.9 faiz və 9.4 faiz) arasında olan hissəsinin insan sağlamlığı üçün zəruri olan səviyyədə qida qəbul edə bilmədiyi müəyyən edilmişdir. BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının “Dünyada Ərzaq Təhlükəsizliyi və Qidalanma” adlı 2024-cü il hesabatına əsasən dünyada 733 milyon insan aclıq şəraitində yaşayır. Dünya miqyasında aclıqla üzləşən əhalinin böyük hissəsi 20.4 faizlə Afrikanın payına düşür. Asiyada 8.1 faiz, Okeaniya 7.3 faiz və Latın Amerikasını ilə Karib hövzəsi ölkələri 6.2 faizlə yüksək aclıq göstəricilərinə sahibdir. Əhalinin sayı nəzərə alındıqda dünyada aclıqdan əziyyət çəkən əhalinin sayının yarısından çoxunun — 384.5 milyon nəfərin Asiyada yaşadığı müşahidə edilir. 2023-cü ildə Afrikada 298.4 milyon nəfər, Latın Amerikasını və Karib hövzəsində 41.0 milyon nəfər və Okeaniyada isə 3.3 milyon nəfər insan aclıqdan əziyyət çəkmişdir. PoU göstəricisi Asiyada sabit qaldığı halda, Afrikada artım və Latın Amerikasını ilə Karib hövzəsi ölkələrində azalma istiqamətindədir. Qeyd edilən bütün regionlarda PoU COVID-19 pandemiyasından əvvəlki səviyyənin üzərindədir. Yenilənmiş proqnozlar göstərir ki, 582 milyon insan 2030-cu ildə xroniki qida çatışmazlığından əziyyət çəkəcək və bu DİM 2-ə nail olmaq üçün böyük maneə hesab olunur. Bu, COVID-19 pandemiyasından əvvəl dünya iqtisadiyyatını əks etdirən ssenaridən təxminən 130 milyon az qidalanan insan deməkdir. 2030-cu ilə qədər aclıqla üzləşən dünya əhalisinin 53 faizi Afrikada cəmləşəcəkdir [20].

Yuxarıda qeyd edilən məlumatlar deməyə əsas verir ki, dünyada regionlar üzrə bərabər sosial-iqtisadi rifahın təmin edilməsinin qarşısında bir çox maneələr vardır. Belə ki, ölkələr arasında siyasi, iqtisadi, demoqrafik və digər cəhətdən olan fərqlilik və qeyri-bərabərliklər ölkələrdə konsepsiyanın arzulanan göstəricisinə nail olmaqda maneələr yaradır. Təqdim olunan statistik göstəricilər də sübut edir ki, inkişaf etmiş ölkələrdə sosial-iqtisadi vəziyyət inkişaf etməkdə olan və zəif inkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə daha yaxşıdır. Afrika və bir çox Asiya ölkəsinin təmsalında zəif inkişaf etmiş ölkələr ölkələrdə isə sosial-iqtisadi şərait digər regionlarla müqayisədə qənaətbəxş hesab edilmir. Dünya üzrə yaranmış bu disbalansın azaldılması məqsədilə dünya ölkələrinin beynəlxalq təşkilatların çətiri altında koordinasiya fəaliyyət göstərməsi labüddür.

DAYANIQLI İNKİŞAFIN AZƏRBAYCAN KONTEKSTİNDƏ TƏTBİQİ

Qlobal dünyanın tərkib hissəsi kimi Azərbaycan Respublikasında dayanıqlı inkişaf konsepsiyasının əhəmiyyəti diqqət mərkəzində olan əsas məsələlərdəndir. Respublikada sosial-iqtisadi inkişafı təmin etmək məqsədilə dayanıqlı inkişaf mövzusunə xüsusi diqqət göstərilir. Azərbaycan BMT-nin üzvü olan dövlətlərin 2015-ci ilin 25–27 sentyabr tarixlərində keçirilən Dayanıqlı İnkişaf Sammitində 2016–2030-cu illər üçün təsdiqlənmiş Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə qoşulmuşdur. Qarşıya qoyulmuş məqsəd və hədəflər dayanıqlı inkişafın iqtisadi, sosial və ekoloji aspektlərini əhatə etməklə əsas inkişaf istiqamətlərini müəyyən edir [2]. Respublikada hal-hazırda DİM-lərə nail olunması üçün məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirilməkdədir. Bunun bariz nümunəsidir ki, Azərbaycan 2024-cü il iyulun 15-də Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Qərargahında keçirilən Yüksək Səviyyəli Siyasi Forumda BMT-yə DİM-in icrasına dair IV Könüllü Milli Hesabatı təqdim edən beş ölkədən biri olmuşdur. Habelə, 2024-cü ilin Dayanıqlı İnkişaf Hesabatına əsasən Azərbaycan dünya DİM reytingdə regional orta göstəricidən (70.6) 1.6 bal yuxarı nəticə göstərərək 72.2 balla 167 ölkə arasında 63-cü yerdə qərarlaşmışdır [12].

Cədvəl 1. 2015-2023-cü illərdə əsas iqtisadi göstəricilər

İl	ÜDM, milyon manat	Adambaşı na düşən ÜDM, manat	Əhalinin gəlirləri, milyon manat	Orta aylıq nominal əməkhaq qı, manat	İqtisadiyya ta yönəldilən investisiyal ar, milyon manat
2015	54 380,00	5 706,60	41 744,80	466,90	20 057,40
2016	60 425,20	6 269,60	45 395,10	499,80	22 706,40
2016-cı ildə 2015-ci ilə nisbətən artım və ya azalma dinamikası (faizlə)	96,9	95,8	8,74	7,05	13,21
2017	70 337,80	7 226,00	49 187,90	528,50	24 462,50
2017-ci ildə 2016-cı ilə nisbətən artım və ya azalma dinamikası (faizlə)	100,2	99,2	8,36	5,74	7,73
2018	80 092,00	8 156,20	53 103,70	544,60	25 877,00
2018-ci ildə 2017-ci ilə nisbətən artım və ya azalma dinamikası (faizlə)	101,5	100,6	7,96	3,05	5,78
2019	81 896,20	8 246,30	56 769,00	635,10	24 986,60

<i>2019-cu ildə 2018-ci ilə nisbətən artım və ya azalma dinamikası (faizlə)</i>	102,5	101,3	6,90	16,62	-3,44
2020	72 578,10	7 257,80	55 754,10	707,70	22 484,00
<i>2020-ci ildə 2019-cu ilə nisbətən artım və ya azalma dinamikası (faizlə)</i>	95,8	95,1	-1,79	11,43	-10,02
2021	93 203,20	9 278,90	57 206,80	732,10	25 313,80
<i>2021-ci ildə 2020-ci ilə nisbətən artım və ya azalma dinamikası (faizlə)</i>	105,6	105,1	2,61	3,45	12,59
2022	133 972,70	13 270,90	69 163,00	840,00	29 135,10
<i>2022-ci ildə 2021-ci ilə nisbətən artım və ya azalma dinamikası (faizlə)</i>	104,7	104,1	20,90	14,74	15,10
2023	123 128,40	12 126,10	78 124,20	933,90	32 080,90
<i>2023-cü ildə 2022-ci ilə nisbətən artım və ya azalma dinamikası (faizlə)</i>	101,4	100,8	12,96	11,18	10,11

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilib [4]

Azərbaycanda dayanıqlı inkişaf çərçivəsində iqtisadi artım üçün münbit şəraitin formalaşdırılması məqsədilə innovativ tədbirlər həyata keçirilməkdə, süni intellektin müxtəlif sahələrə integrasiyası üzrə fəaliyyətlər göstərilməkdədir. Xüsusilə işğaldan azad edilmiş ərazilərdə həyata keçirilən layihələr bunun əyani sübutudur. Belə ki, həyata keçirilən fəaliyyətlər nəticəsində Respublikada son 10 ildə makroiqtisadi sabitlik təmin edilmiş, ÜDM-in ümumi məbləği və adambaşına düşən məbləği əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlmiş, əhalinin gəlirləri və orta aylıq nominal əməkhaqqı yüksəlmişdir. Belə ki, 2015-ci illə müqayisədə 2024-cü ildə ÜDM-in çəkisində 2.3 dəfə (54 380 milyon manatdan 126 337 milyon manata), adambaşına düşən ÜDM-də isə 2.2 dəfə (5 706,60 manatdan 12 382,50 manata) artım müşahidə edilmişdir. ÜMM isə 2023-cü ildə 2015-ci illə müqayisədə 2.2 dəfə (52 641,2 milyon manatdan 117 768,4 milyon manata), adambaşına düşən ÜMM isə 2.1 dəfə (5 524,2 manatdan 11 598,7 manata) artmışdır. ÜDM-in 2015-2024-cü illər ərzində artım və ya azalma dinamikasına nəzər saldıqda 2020-ci il və 2023-cü il istisna olmaqla digər illərdə əvvəlki illə müqayisədə artım qeydə alınmış, 2020-ci il və 2023-cü ildə əvvəlki illə müqayisədə müvafiq olaraq 11.4 faiz və 8.1 faizlik azalma olmuşdur. 2020-ci ildə COVID-19 pandemiyasının səbəb olduğu qapanmalar və neftin dünya bazarında qiymətinin aşağı düşməsi ÜDM-in azalmasına səbəb olmuşdur. 2023-cü ildə isə dünyada baş verən geosiyasi və geoiqtisadi böhranların neftin qiymətinin azalmasına

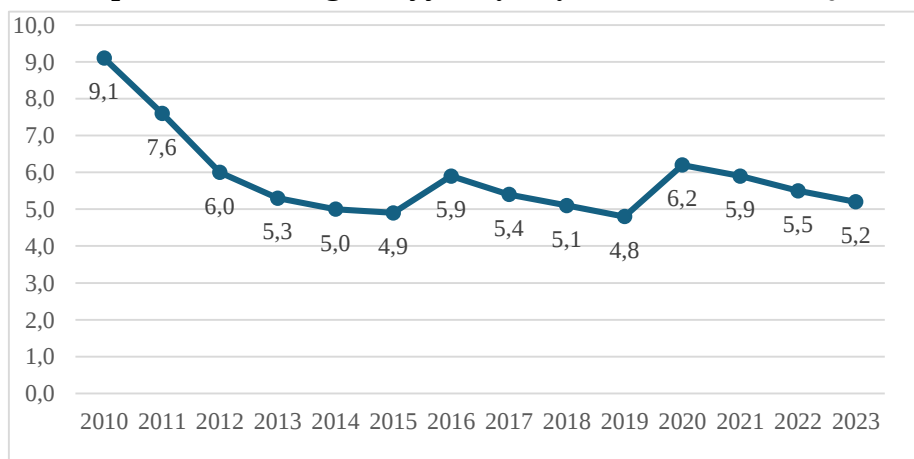
gətirib çıxartması Azərbaycanda ÜDM-ə mənfi təsir etmişdir. Əhalinin gəlirləri və orta aylıq nominal əməkhaqqıda bu illər ərzində müəyyən qədər sabitlik müşahidə edilmişdir. 2020-ci il istisna olmaqla digər illərdə mütəmadi olaraq əhalinin gəlirlərində artım olmuş, COVID-19 pandemiyasının iqtisadiyyata xüsusilə də xidmət sektoruna olan mənfi təsiri 2019-cu ilə müqayisədə əhalinin gəlirlərinin 1.79 faiz azalmasına səbəb olmuşdur. 2022-ci ildə isə əksinə əhalinin gəlirlərində 20.9 faizlik artım qeydə alınmaqla son illərin ən yüksək artım dinamikası baş vermişdir. 2022-ci ildə olan bu artımlar digər sahələr üzrə də müşahidə edilməklə ÜDM-də əvvəlki illə müqayisədə 43.7 faiz artım olmuşdur. Orta aylıq nominal əməkhaqqıda isə müvafiq illər ərzində müxtəlif dövrlərdəki dalğalanmalarla birlikdə əvvəlki ilə nisbətən irəliləyişlər baş vermişdir (Cədvəl 1). Cədvəl 1-də verilən statistik göstəricilər əsasında demək olar ki, Azərbaycan iqtisadiyyatında makroiqtisadi sabitliyin təmin edilməsi məqsədilə ÜDM-in həcmnin, xüsusilə qeyri-neft sektorunda yaranan ÜDM-in çəkisinin artırılması labüddür. Bu məqsədlə iqtisadiyyata yönəldilən investisiyalar artırılmalıdır. Cədvəl 1-də verilən məlumatlara əsasən iqtisadiyyata yönəldilən investisiyaların xüsusi çəkisində müəyyən dövrlərdə azalmalar olmaqla əsasən sabit artımlar qeydə alınmışdır. Bu məqsədlə ölkədə iqtisadi artımın təmin edilməsi üçün kənd təsərrüfatı, turizm, istehsal sənayesi kimi sektorlara investisiyalar yatırılmaqla inkişaf prosesi sürətləndirilməlidir. Xüsusilə işğaldan azad edilmiş ərazilərdə mövcud potensial imkanlar buna şərait yaradır. Belə ki, dövlət-özəl tərəfdaşlığı formasında sahibkarlara Qarabağ və Şərqi-Zəngəzurda vergi güzəşti timsalında tətbiq edilən həvəsləndirmələrlə ölkə iqtisadiyyatının daha da dirçəlməsinə yol açılması mümkündür. ÜDM-də qeyri-neft sektorunun 2015-2024-cü illərdə 50-60 faiz civarında olan səviyyəsinin daha da yüksəldilməsi ölkə iqtisadiyyatının tükənən ehtiyat olan neft və təbii qazdan olan asılılığını azaltmaqla diversifikasiyalaşmış iqtisadi sistemi formalaşdıracaqdır [5].

Azərbaycanda sosial müdafiə sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətində də hökumət tərəfindən məqsədəuyğun fəaliyyətlər həyata keçirilir. Sosial müdafiə sisteminin əsas tərkib hissəsi olan minimum əməkhaqqı, pensiya və müavinətlərin məbləğlərinə artımlar tətbiq edilir. Bu artımlar tətbiq edilərkən ölkədə hər il üçün müəyyən olunan yaşayış minimumu norması nəzərə alınır və həyata keçirilən sosial ödənişlərin yaşayış minimumunu üstələməsi önəmli hesab olunur. Belə ki, 2025-ci ildə 2015-ci ilə müqayisədə minimum əməkhaqqı 3.8 dəfə, minimum pensiya məbləği isə 3.2 dəfə artırılmışdır. Həmçinin bu məbləğlərin ölkə üzrə yaşayış minimumunu üstələməsi təmin edilmişdir. 2025-ci ilin sosial islahat paketinə əsasən minimum əməkhaqqı 400 manat və minimum pensiya məbləği 320 manat olaraq müəyyənləşdirilmişdir. Bununla cari ildə minimum əməkhaqqı yaşayış minimumunu 40 faiz, minimum pensiya məbləği isə 12 faiz üstələmişdir. Əhalinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılması məqsədilə əhaliyə dövlət tərəfindən verilən sosial müavinətlərin miqyası genişləndirilmiş və bir nəfərə düşən orta aylıq məbləğ artmışdır. Belə ki, aylıq sosial müavinət alanların sayı 2015-ci ildə 338 231 nəfər təşkil edirdisə, 2024-cü ildə bu rəqəm 442 016-a bərabər olmuşdur, müvafiq olaraq bir nəfərə düşən orta aylıq məbləğ 50.60 AZN-dən 189.63 AZN-ə yüksəlmişdir. Həmçinin 2025-ci il yanvarın 1-ə olan məlumata əsasən yaşa görə müavinət alanların sayı 156.2 min (ötən ilin yanvarın 1-i vəziyyətinə 143.7 min) nəfər, əlilliyə görə - 42.6 min nəfəri 18 yaşınadək əlilliyi müəyyən edilmiş şəxslər olmaqla, cəmi 218.4 min (müvafiq olaraq 47.0 min və 217.7 min) nəfər, ailə başçısını itirməyə görə - 56.4 min (57.2 min) nəfər, digər müavinət növlərini alanların sayı isə 22.2 min (23.4 min) nəfər olmuşdur [3].

Əhalinin əsas rifah göstəricilərindən olan yoxsulluq səviyyəsi son 15 ildə müəyyən dövrlərdə dalğalanmalar olmaqla azalmışdır. Qrafik 2-də 2010-2023-cü illər ərzində yoxsulluq həddindən aşağı səviyyədə yaşayan əhalinin xüsusi çəkisinə dair statistik göstəricilər qeyd edilmişdir. Yoxsulluq həddi ölkədə yaşayış minimumu əsasında müəyyənləşdirilir. 2010-cu ildə 98.7 manatlıq yoxsulluq həddi ilə yoxsulluq səviyyəsi 9.1 faiz olmaqla 2015-ci ilə qədər azalmalar müşahidə edilmiş və 2015-ci ildə baş verən devalvasiyaların səbəb olduğu iqtisadi geriləmə yoxsulluq səviyyəsinin 2016-cı ildə 5.9 faizə yüksəlməsinə gətirib çıxartmışdır. 2016-cı ildən COVID-19 pandemiyasına qədər olan müddətdə yoxsulluq səviyyəsi ölkədə azalma yolunu tutmuş, lakin 2020-ci ildə 6.2 faizə qədər artmışdır. Bundan sonrakı dövrdə yenidən azalmalar müşahidə edilməklə aparılan islahatlar nəticəsində 2023-cü ildə 247.1 manatlıq yoxsulluq həddi ilə Respublikada yoxsulluq səviyyəsi 5.2 faiz olmuşdur. Yoxsulluq həddindən aşağı səviyyədə yaşayan əhalinin yaşayış yerləri üzrə bölgüsünə nəzər saldıqda kənd yerlərində yoxsulluq səviyyəsinin şəhərlərlə müqayisədə nisbətən yüksək olduğu müşahidə edilir. Şəhər yerlərində yoxsulluq səviyyəsi müəyyən dalğalanmalar olmaqla 2016-cı ildəki 5.4 faizdən 2023-cü ildə 3.9 faiz səviyyəsinə enmiş, kənd yerlərində əksinə olaraq 6.5 faizdən 6.8 faizə yüksəlmişdir. Kənd yerlərində yoxsulluğun səviyyəsinin şəhərlə müqayisədə aşağı salınması məqsədlə bölgələrdə məşğulluğa dəstək layihələrinin həcmi genişlənməli, yeni istehsal və xidmət müəssisələri yaradılmalıdır. Bu regionlarda iqtisadi sərvətin artmasına və bu sərvət əhalinin rifahının yüksəlməsinə səbəb olacaqdır (Qrafik 3).

Respublikada sosial-iqtisadi siyasət çərçivəsində hökumət tərəfindən həyata keçirilən ən mühüm fəaliyyətlərdən biri 2020-ci ildə COVID-19 pandemiyası ilə əlaqədar təqdim olunan sosial paketlərdir. Belə ki, pandemiya ilə əlaqədar tətbiq edilən sərt karantin rejiminin iqtisadiyyat üçün yaratdığı mənfi təsirlərin kompensasiya edilməsi məqsədilə birinci mərhələdə 2020-ci ilin aprel ayında 304 min nəfər maddi işçinin əmək haqqına dəstəyi və 292 min mikrosahibkarlıq subyektinə maliyyə yardımını özündə ehtiva edən 3.4 milyard manatlıq paket təqdim edilmişdir. İkinci mərhələdə isə 2020-ci ilin avqust ayında 234 minə yaxın maddi işçini əhatə edən 23 min vergi ödəyicisinə 52 milyon manat vəsait ödənilmiş və 50 minə yaxın fərdi (mikro) sahibkarlıq subyektinə 12.5 milyon manat birdəfəlik maliyyə dəstəyi göstərilmişdir. Tətbiq edilən bu sosialyönümlü tədbirlər nəticəsində əhalinin gəlirlərinin daha da azalması və yoxsulluq səviyyəsinin 6.2 faizdən yüksək olmasının qarşısı alınmışdır [8].

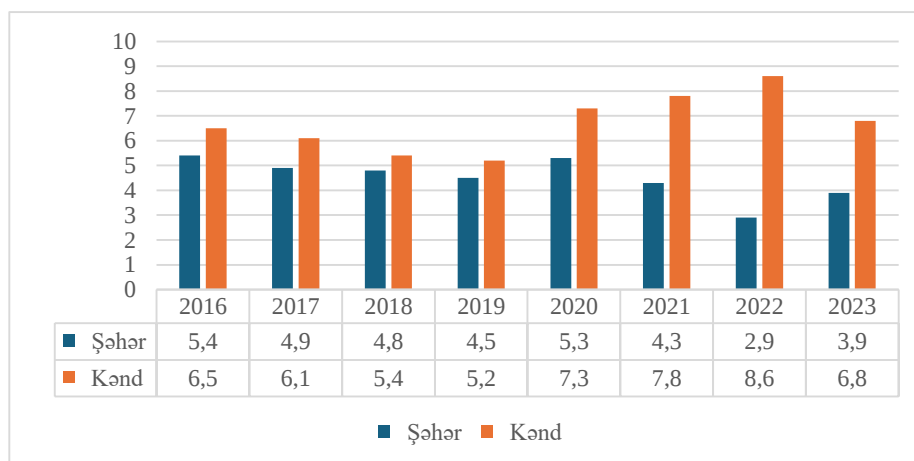
Qrafik 2. Yoxsulluq həddindən aşağı səviyyədə yaşayan əhalinin xüsusi çəkisi (faizlə)

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilib [5]

Ölkədə sosial-iqtisadi şəraitin yaxşılaşdırılması istiqamətində atılan ən vacib addımlardan biri postkonflikt dövrünün məhsulu olan, qüdrətli dövlət və yüksək rifah cəmiyyətinin qurulması üçün əsas yol xəritəsi hesab olunan “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”in qəbul edilməsidir. Bu hüquqi sənəddə 2030-cu ilə qədər Azərbaycanda sosial-iqtisadi inkişafın tempinin artırılması məqsədilə 5 Milli Prioritet (dayanıqlı artan rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyat; dinamik, inklüziv və sosial ədalətə əsaslanan cəmiyyət; rəqabətli insan kapitalı və müasir innovasiyalar məkanı; işğaldan azad olunmuş ərazilərə böyük qaydış; təmiz ətraf mühit və “yaşıl artım” ölkəsi) müəyyənləşdirilmişdir. Bu kontekstdə davamlı və yüksək iqtisadi artım, daxili və xarici təsirlərə qarşı dayanıqlılıq yaradılması üçün adambaşına düşən milli gəlirin səviyyəsinin yüksəldilməsi, qeyri-neft sektorunun maliyyələşməsində özəl sektorun payının artırılması, birbaşa xarici investisiyaların ölkə iqtisadiyyatında payının artırılması, kölgə iqtisadiyyatının minimuma endirilməsi qarşıda duran hədəflərdəndir.

Qrafik 3. Yoxsulluq həddindən aşağı səviyyədə yaşayan əhəlinin yaşayış yerləri üzrə bölgüsü (faizlə)

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilib [5]

Cəmiyyətin rifahının artırılması məqsədilə əməkhaqlarının artırılaraq layiqli səviyyənin təmin edilməsi, muzzla işləyənlərin sayında özəl sektor üzrə işgötürənlərin payının üstünlük təşkil etməsi, gəlirlərin ədalətli bölgüsünün təmin edilməsi, əhəlinin aşağı gəlirli təbəqəsinin sosial-iqtisadi rifahının artırılması, pensiya, müavinət, təqaüd və digər sosial ödənişlərin minimum məbləğlərinin layiqli səviyyəsinə nail olunma və regionların milli gəlirdə payının artırılması istiqamətində tədbirlər görülməsi nəzərdə tutulmuşdur [6]. Müvafiq Prioritetlərin gerçəkləşdirməsinə ilk növbədə iqtisadi artımın təmin edilməsi və əldə edilən sərvətin sosial yönümlü tədbirlərə yönləndirilməsi ilə nail olmaq mümkündür. Bu baxımdan ölkədə iqtisadi aktivliyin artması, investisiya mühitinin şəffaflaşması və digər bu qəbildən olan fəaliyyətlər ölkədə sosial-iqtisadi vəziyyətinin arzulanan səviyyəyə çatmasına töhfə verəcəkdir. Bu Prioritetlərin reallaşdırılmasının ilk mərhələsi olaraq isə “Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası” qəbul edilmişdir. Bu Strategiya əsasında dövlət büdcəsi xərclərinin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə uyğunluğunun təmin edilməsi üçün 2024-2026-cı illərin dövlət büdcəsinin xərcləri bölməsində DİM-lər üzrə nəzərdə tutulan büdcə xərclərinə yer verilmişdir. Belə ki, 2024-2026-cı illər ərzində dövlət büdcəsindən DİM-lər üzrə ayrılan vəsaitlərdə 2025-ci ildə 2024-cü ilə nisbətən 6 faizlik azalma olmaqla

nisbətən sabitlik təmin edilmişdir. Bu illərdə ən yüksək məbləğdə büdcə ayırmaları isə müvafiq olaraq 5.2 milyard manat, 4 milyard manat, 3.7 milyard manat olmaqla urbanizasiya fəaliyyətinə (DİM 11. Dayanıqlı şəhərlər və icmalar) ayrılmışdır. Xüsusilə işğaldan azad edilmiş ərazilərdə həyata keçirilən şəhərsalma fəaliyyətləri yüksək büdcə vəsaitlərinin bu istiqamətə yönləndirilməsini zəruri edir. 2024-cü ildə dayanıqlı şəhərlərin yaradılması məqsədilə ayrılan vəsaitin ümumi məbləğdə payı 93.2 faiz, 2025-ci il və 2026-cı illərdə isə müvafiq olaraq 75.3 faiz və 65.8 faiz xüsusi çəkiyə sahib olması Strategiyada müəyyənləşdirilmişdir. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə şəhərsalma fəaliyyətləri üçün yönəldilən bu vəsait regionun çiçəklənəcəyinə və əhəlinin sosial-iqtisadi rifahının artacağına dəlalət edir (Cədvəl 2).

Cədvəl 2. "Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi İnkişaf Strategiyası" üzrə dövlət büdcəsi xərclərinin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə uyğunluğu

Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri		2024	2025	2026
1	Yoxsulluğa son	0	892 600 000,00	1 449 500 000,00
	Ümumi məbləğdə xüsusi çəkisi (faizlə)	0,00	16,78	25,64
2	Aclığa son	10 050 000,00	9 550 000,00	5 050 000,00
	Ümumi məbləğdə xüsusi çəkisi (faizlə)	0,18	0,18	0,09
3	Yaxşı səhiyyə və rifah	38 187 864,00	42 013 856,90	42 013 856,90
	Ümumi məbləğdə xüsusi çəkisi (faizlə)	0,67	0,79	0,74
4	Keyfiyyətli təhsil	230 104 395,00	304 754 714,00	304 752 594,00
	Ümumi məbləğdə xüsusi çəkisi (faizlə)	4,06	5,73	5,39
7	Sərfəli və təmiz enerji	8 387 000,00	42 634,00	1 000 000,00
	Ümumi məbləğdə xüsusi çəkisi (faizlə)	0,15	0,00	0,02
8	Layiqli əmək və iqtisadi artım	64 625 840,00	36 845 840,00	101 231 850,00
	Ümumi məbləğdə xüsusi çəkisi (faizlə)	1,14	0,69	1,79
9	Sənaye, innovasiya və infrastruktur	23 579 000,00	19 271 519,00	24 038 935,00
	Ümumi məbləğdə xüsusi çəkisi (faizlə)	0,42	0,36	0,43
11	Dayanıqlı şəhərlər və icmalar	5 280 900 000,00	4 005 500 000,00	3 717 500 000,00

	Ümumi məbləğdə xüsusi çəkisi (faizlə)	93,24	75,31	65,76
14	Dəniz ekosisteminin mühafizəsi	970 724,00	957 300,00	957 300,00
	Ümumi məbləğdə xüsusi çəkisi (faizlə)	0,02	0,02	0,02
15	Torpaq ekosisteminin mühafizəsi	7 200 000,00	7 500 000,00	7 500 000,00
	Ümumi məbləğdə xüsusi çəkisi (faizlə)	0,13	0,14	0,13
CƏMI		5 664 004 823,00	5 319 035 863,90	5 653 544 535,90

Mənbə: Maliyyə Nazirliyinin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilib [7]

Dayanıqlı inkişaf konsepsiyasına integrasiya çərçivəsində dövlət büdcəsi xərcləri ilə DİM-lərin uyğunluğunun təmin edilməsi həyata keçirilməkdədir. Bu proses nəticəsəslı büdcə mexanizmi hesab olunan Orta Müddətli Xərclər Çərçivəsi (OMXÇ) əsasında aparılır [10]. Belə ki, dövlət xərclərinin DİM-ə uyğunluğunun təmin edilməsi çərçivəsində büdcə xərclərinin funksional təsnifat üzrə “Təhsil”, “Kənd təsərrüfatı” və “Ətraf mühitin mühafizəsi” bölmələrində həyata keçirilməsi planlaşdırılan tədbirlər üzrə Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə və hədəflərinə uyğun büdcə işarələməsi aparılmışdır. Eyni zamanda, 2025-ci il və növbəti üç il üçün dövlət büdcəsinin ilkin parametrləri üzrə büdcə xərclərinin DİM-lər ilə uyğunluğunun təmin edilməsinə dair məlumat tərtib edilmişdir. Cari il və növbəti üç il ərzində OMXÇ-nin və nəticəsəslı büdcə mexanizminin tətbiq olunduğu sektorlar üzrə kənd təsərrüfatı və ətraf mühitin mühafizəsi bölmələri üzrə nisbətən sabitlik təmin olunmuş, təhsil bölməsi üzrə isə davamlı artımlar olmaqla 2028-ci ildə cari ilə nisbətən 0.5 milyard manatlıq artım nəzərdə tutulmuşdur. Cədvəl 3-ə nəzər saldıqda keyfiyyətli təhsilin yaradılması məqsədilə ayrılan vəsaitin ümumi məbləğdə olan xüsusi çəkisi illər ərzində 75-80 faiz civarındadır. Ölkədə təhsilin inkişafı üçün ayrılan bu vəsait əhalinin savadlılıq səviyyəsinin artmasında və əmək bazarı üçün ixtisaslı kadrların formalaşmasında müstəsna rol oynayır. Kənd təsərrüfatı bölməsinə nəzər saldıqda isə ayrılan vəsaitin 1.5 milyard manatla 15-20 faiz olduğu aydın olur. Ölkənin kənd təsərrüfatına yararlı torpaqlarla zəngin olduğu nəzərə alınanda innovativ sənaye komplekslərinin yaradılması, əhalinin qida ilə təminatının daha da artırılması məqsədilə kənd təsərrüfatına ayrılan vəsaitin yüksəldilməsi məqsədəuyğundur. Ekoloji elementə daxil olan ətraf mühitin mühafizəsində əhalinin qida təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, su ehtiyatlarının keyfiyyətinin qorunması, torpaq və dəniz ekosisteminin mühafizəsi və dayanıqlı şəhərlərin yaradılması məqsədilə büdcə vəsaitlərinin fəaliyyətə yönləndirilməsi qərara alınmışdır. Bu istiqamətlər üzrə ən yüksək vəsait ətraf mühitin mühafizəsi bölməsi üzrə (ümumi məbləğdə xüsusi çəkisi 70-75 faiz) təmiz su və sanitariyanın təmin edilməsi ilə əlaqədar ayrılmışdır. Dünyada baş verən qlobal istiləşmə və çirklənmə nəzərə alınanda əhalinin su ilə təminatı baxımından bu sahənin hökumətin diqqət mərkəzində olması dayanıqlı inkişaf baxımından böyük əhəmiyyətə sahibdir. Yaşanan qlobal istiləşmə şəraitində torpaq və dəniz ekosisteminin də mühafizə edilməsi dayanıqlı inkişaf nöqteyi-nəzərindən vacibdir. 2025-2028-ci illərdə büdcə vəsaitləri ətraf mühit üzrə ayrılan ümumi vəsaitə nisbəti torpaq ekosistemi üzrə 8 faiz, dəniz ekosistemi üzrə isə 0.5 faiz olmaqla sözügedən istiqamətlər üzrə yönləndiriləcəkdir. Qlobal

istiləşmə ilə əlaqədar Xəzər dənizini gözləyən təhlükə nəzərə alınanda bunun qarşısının alınması üçün bu istiqamət üzrə xərclərin artırılması məqsədmüvafiq hesab olunur (Cədvəl 3) [12].

Cədvəl 3. OMXÇ-nin və nəticəsəslı bñdcə mexanizminin tətbiq olunduğı sektorlar üzrə dövlət bñdcəsi xərclərinin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə uyğunluğı

Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri		2025	2026	2027	2028
Təhsil					
DİM 4	Keyfiyyətli təhsil	4 590 190 608	4 760 384 918	4 941 932 495	5 093 525 097
<i>Bütün bölmələr üzrə ümumi məbləğdə xüsusi çəkisi (faizlə)</i>		75,58	76,39	77,03	78,06
Kənd təsərrüfatı					
DİM 1	Yoxsulluğa son	1 538 820	1 538 820	1 538 820	1 538 820
<i>Kənd təsərrüfatı bölməsi üzrə ümumi məbləğdə xüsusi çəkisi (faizlə)</i>		0,14	0,14	0,14	0,14
DİM 2	Aclığa son	1 103 589 130	1 105 189 130	1 107 089 130	1 065 259 130
<i>Kənd təsərrüfatı bölməsi üzrə ümumi məbləğdə xüsusi çəkisi (faizlə)</i>		99,86	99,86	99,86	99,85
DİM 9	Sənaye, innovasiya və infrastruktur	50 200	50 200	50 200	50 200
<i>Kənd təsərrüfatı bölməsi üzrə ümumi məbləğdə xüsusi çəkisi (faizlə)</i>		0,005	0,005	0,005	0,005
Cəmi		1 105 178 150	1 106 778 150	1 108 678 150	1 066 848 150
<i>Bütün bölmələr üzrə ümumi məbləğdə xüsusi çəkisi (faizlə)</i>		18,20	17,76	17,28	16,35
Ətraf mühitin mühafizəsi					
DİM 2	Aclığa son	157 391	157 391	157 391	157 391
<i>Ətraf mühitin mühafizəsi bölməsi üzrə ümumi məbləğdə xüsusi çəkisi (faizlə)</i>		0,042	0,043	0,043	0,043
DİM 6	Təmiz su və sanitariya	269 816 273	268 816 292	268 816 274	268 816 282
<i>Ətraf mühitin mühafizəsi bölməsi üzrə ümumi məbləğdə xüsusi çəkisi (faizlə)</i>		71,40	73,69	73,69	73,69
DİM 11	Dayanıqlı şəhərlər və icmalar	65 300 000	53 400 000	53 400 000	53 400 000
<i>Ətraf mühitin mühafizəsi bölməsi üzrə ümumi məbləğdə xüsusi çəkisi (faizlə)</i>		17,28	14,64	14,64	14,64

DİM 13	İqlim dəyişikliyinə qarşı mübarizə	9 538 796	9 512 024	9 512 024	9 512 024
<i>Ətraf mühitin mühafizəsi bölməsi üzrə ümumi məbləğdə xüsusi çəkisi (faizlə)</i>		2,52	2,61	2,61	2,61
DİM 14	Dəniz ekosisteminin mühafizəsi	1 967 937	1 935 834	1 935 834	1 935 834
<i>Ətraf mühitin mühafizəsi bölməsi üzrə ümumi məbləğdə xüsusi çəkisi (faizlə)</i>		0,52	0,53	0,53	0,53
DİM 15	Torpaq ekosisteminin mühafizəsi	31 130 758	30 978 046	30 978 046	30 978 046
<i>Ətraf mühitin mühafizəsi bölməsi üzrə ümumi məbləğdə xüsusi çəkisi (faizlə)</i>		8,24	8,49	8,49	8,49
Cəmi		377 911 155	364 799 587	364 799 569	364 799 577
<i>Bütün bölmələr üzrə ümumi məbləğdə xüsusi çəkisi (faizlə)</i>		6,22	5,85	5,69	5,59
Cəmi		6 073 279 913	6 231 962 655	6 415 410 214	6 525 172 824

Mənbə: Maliyyə Nazirliyinin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilib [9]

Cədvəl 3 əsasında təhsil, kənd təsərrüfatı və ətraf mühitin mühafizəsi bölməsi üzrə OMXÇ çərçivəsində ayrılan vəsaitin ümumi məbləğdə payını təhlil etdikdə təhsil bölməsi üzrə 75-80 faiz təşkil etməklə 4-5 milyard manat, kənd təsərrüfatı bölməsi üzrə 15-20 faiz təşkil etməklə 1 milyard manat civarında və ətraf mühitin mühafizəsi bölməsi üzrə 5-6 faiz təşkil etməklə 360-370 milyon manat xərclərin yaranmasının proqnozlaşdırıldığı aydın olur. Dayanıqlı inkişaf baxımından ətraf mühitin əhəmiyyəti nəzərə alınaraq bu istiqamət üzrə xərclərin artırılması əhəmiyyətli hesab olunur.

Yuxarıda verilən məlumatlar kontekstində müəyyən sektorlar üzrə ayrılan vəsaitin effektiv formada idarə edilməsi üçün institusional təkmilləşdirilmə işləri aparılmaqdadır. Belə ki, OMXÇ-nin tətbiqi şəraitində sektorlar üzrə strateji planların və büdcə planının tərtibi zamanı həyata keçiriləcək tədbirlərin DİM-lər ilə əlaqələndirilməsi sahə üzrə fəaliyyət göstərən təşkilatların hazırladığı büdcə planında özünə yer tapır. Sektorlar üzrə büdcə planı hazırlanarkən icrası nəzərdə tutulan tədbirlər mümkün olduğu halda DİM-lər və onların hədəfləri ilə əlaqələndirilir. Planlaşdırılan tədbirlərin müvafiq DİM-lərlə əlaqələndirilməsi dayanıqlı və şaxələndirilmiş milli iqtisadiyyatın, o cümlədən sosial sahələrin inkişafının təmin edilməsi baxımından zəruridir [11].

Nəticə olaraq Azərbaycan Respublikasında dayanıqlı inkişaf konsepsiyasının tətbiqi şəraitində sosial-iqtisadi inkişafın təmin edilməsi qarşıya qoyulmuş əsas istiqamətlərdən hesab olunur. Bu minvalla ölkə iqtisadiyyatının inkişaf etdirilməsi və sosial müdafiə sisteminin təkmilləşdirilməsi məqsədilə institusional fəaliyyətlər həyata keçirilməkdədir. Ölkədə ÜDM-in, əhəlinin gəlirlərinin, orta aylıq nominal əməkhaqqının artması timsalında iqtisadi inkişaf baxımından mühüm irəliləyişlər əldə edilmiş, habelə yoxsulluğun azaldılması, minimum

əməkhaqqı, minimum pensiya məbləğlərinin və sosial müavinətlərin artırılması təmsalında isə sosial inkişaf təmin edilmişdir. Qeyd edilən istiqamətlər üzrə xərclərin effektiv formada idarəedilməsi üçün dövlət büdcəsi xərclərinin DİM-ə inteqrasiyası ilə əlaqədar sisteməlik fəaliyyətlər həyata keçirilmişdir. Belə ki, inkişafyönümlü bu islahatların davam etdirilməsi ölkədə sosial-iqtisadi inkişaf üçün əlverişli şəraitin yaranmasına töhfə verəcəkdir.

NƏTİCƏ

Aparılan tədqiqat nəticəsində məlum olmuşdur ki, dayanıqlı inkişaf konsepsiyası müasir dövrdə sosial və iqtisadi inkişaf fəaliyyətlərinin əlaqəli şəkildə həyata keçirilməsində mühüm rol oynayır. Araşdırma göstərir ki, əhalinin rifahının yüksəldilməsi, sosial bərabərliyin təmin olunması, yoxsulluğun azaldılması sosial aspektlərdə vacib istiqamətlər kimi çıxış edir. Eyni zamanda iqtisadi sahədə davamlı iqtisadi artımın təmin edilməsi, istehsalda innovasiyaların tətbiqi və iqtisadi şaxələndirmə dayanıqlı inkişafın əsas dayaqlarıdır. Azərbaycan Respublikasında bu istiqamətdə son on ildə nəticəyönümlü fəaliyyətlər həyata keçirilmişdir. Belə ki, ölkə iqtisadiyyatının inkişafı baxımından mühüm hesab olunan ÜDM artmış, əhalinin gəlirləri və orta aylıq nominal əməkhaqqı yüksəlmiş, habelə iqtisadiyyata yönəldilən investisiyaların həcmi də artırılmışdır. Qeyd olunan bu göstəricilər ölkədə makroiqtisadi sabitliyin təmin edilməsi baxımından müstəsna əhəmiyyətə sahibdir. Əhalinin sosial rifahının təmin edilməsi nöqteyi-nəzərdən əhəmiyyətli olan sosial müdafiə sistemi də son illərdə təkmilləşdirilmişdir. Ölkə vətəndaşlarının layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi məqsədilə minimum əməkhaqqı və minimum pensiya məbləğləri artırılaraq onların yaşayış minimumunu üstələməsi təmin edilmişdir. Əhaliyə dövlət tərəfindən verilən sosial müavinətlərin miqyası genişləndirilmiş və müəyyən dalğalanmalar olmaqla yoxsulluq səviyyəsi minimallaşdırılmışdır.

Respublikada sosial-iqtisadi inkişafın təmin edilməsi üçün hökumət tərəfindən qəbul edilmiş dövlət proqramları və strategiyalar ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında mühüm rol oynamaqla DİM-lərə çatmağa yönəlmişdir. Bu DİM-lərin maliyyələşdirilməsi məqsədilə dövlət büdcəsi xərclərinin bu konsepsiyaya inteqrasiyası istiqamətində məqsədyönlü tədbirlər görülməkdədir. Aparılan təhlillərdən əldə olunan nəticələr dayanıqlı inkişaf konsepsiyasının uzunmüddətli dövrdə iqtisadi və sosial sabitliyin təmin olunması baxımından əhəmiyyətli olduğunu təsdiqləyir.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdullayeva, A. Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik boyutu / – İstanbul, 2025. – 93 s. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
2. Azərbaycanda Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri. <https://azerbaijan.un.org/az/about/about-the-un>
3. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. Demografik və sosial statistika, Əmək bazarı. <https://www.stat.gov.az/source/labour/>
4. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. İqtisadi statistika, Milli hesablar sistemi və tədiyə balansı. https://www.stat.gov.az/source/system_nat_accounts/
5. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. Yoxsulluq həddi və yoxsulluq səviyyəsi göstəriciləri. <https://www.stat.gov.az/search/?q=yoxsulluq>
6. Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər. Bakı: 2021. <https://e-qanun.az/framework/46813>
7. “Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi İnkişaf Strategiyası” üzrə dövlət büdcəsi xərclərinin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə uyğunluğu. <https://maliyye.gov.az/news/6114/2025-2028-ci-iller-uzre-ortamuddetli-budce-cercivesi-aciqlanib>
8. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və Azərbaycan arasında Dayanıqlı İnkişaf üzrə Əməkdaşlığa dair Çərçivə Sənədi. https://azerbaijan.un.org/sites/default/files/2021-06/AZERBAIJAN%20UNSDCF%202021-2025_FINAL%20SIGNED_AZE_0.pdf
9. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi. OMXÇ-nin və nəticəəsaslı büdcə mexanizminin tətbiq olunduğu sektorlar üzrə dövlət büdcəsi xərclərinin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə uyğunluğu. <https://maliyye.gov.az/news/6114/2025-2028-ci-iller-uzre-ortamuddetli-budce-cercivesi-aciqlanib>
10. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 24 avqust tarixli 235 nömrəli “Ortamüddətli xərclər çərçivəsinin hazırlanması Qaydası”nın təsdiq edilməsi haqqında Fərmanı. <https://e-qanun.az/framework/39832>
11. Maliyyə Nazirliyi. Sektorlar üzrə strateji planların və büdcə planlarının tərtibinə dair metodoloji Təlimat. Bakı: 2025. https://azertag.az/store/manual/2025_04_25_680b2c807150c.pdf
12. Maliyyə Nazirliyi. 2025-2028-ci illər üzrə Ortamüddətli Xərclər Çərçivəsi, 2024-ci il, Bakı. https://maliyye.gov.az/scripts/pdfjs/web/viewer.html?file=/uploads/news_files/671263d8bc7ef.pdf
13. Menkyu Q. Ekonomiksin Əsasları. Bakı: 2014, s. 836. <http://web2.anl.az:81/read/page.php?bibid=27779&pno=1>
14. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>
15. Resolution adopted by the General Assembly of the United Nations on 29 September 2023 <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n23/306/65/pdf/n2330665.pdf>
16. SDG2: Zero Hunger. <https://www.globalgoals.org/goals/2-zero-hunger/>
17. SDG8: Decent Work and Economic Growth. <https://www.globalgoals.org/goals/8-decent-work-and-economic-growth/>
18. SDG9: Industry, Innovation and Infrastructure. <https://www.globalgoals.org/goals/9-industry-innovation-and-infrastructure/>

19. The Sustainable Development Goals Report 2024. <https://unstats.un.org/sdgs/report/2024/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2024.pdf>
20. "The State of Food Security and Nutrition in the World (SOFI) Report - 2024", p.8-20 <https://www.wfp.org/publications/state-food-security-and-nutrition-world-sofi-report>
21. Vinuesa, R., Azizpour, H., Leite, I. *et al.* The role of artificial intelligence in achieving the Sustainable Development Goals. *Nat Commun* 11, 233 (2020) <https://www.nature.com/articles/s41467-019-14108-y>

THE SOCIO-ECONOMIC ASPECTS OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT CONCEPT

Ramal ASAD

SUMMARY

The concept of sustainable development, which envisions the balanced advancement of economic, social, and environmental dimensions and encompasses the Sustainable Development Goals (SDGs), plays a pivotal role in shaping modern societal progress. Defined by the United Nations, the socio-economic dimensions of this concept involve key issues such as poverty alleviation, the promotion of social equity, and the support of inclusive economic growth. This paper examines the theoretical foundations of sustainable development and offers an in-depth analysis of its social and economic components. Furthermore, the study explores the role of sustainable development in fostering socio-economic advancement in the Republic of Azerbaijan, highlighting relevant government initiatives and presenting statistical data that reflect the current socio-economic landscape. Based on this data, the existing conditions are assessed, and policy recommendations for future development are proposed.

Keywords: *sustainable development, social policy, economic growth, state budget, government programs.*

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ КОНЦЕПЦИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Рамал АСАД

РЕЗЮМЕ

Концепция устойчивого развития, предполагающая сбалансированное развитие экономических, социальных и экологических компонентов и включающая в себя Цели устойчивого развития (ЦУР), играет ключевую роль в формировании современного общественного прогресса. Сформулированная Организацией Объединённых Наций, данная концепция охватывает такие социально-экономические аспекты, как сокращение бедности, обеспечение социальной справедливости и поддержка инклюзивного экономического роста. В настоящей статье рассматриваются теоретические основы устойчивого развития и проводится углублённый анализ его социального и экономического измерений. Особое внимание уделяется роли устойчивого развития в обеспечении социально-экономического прогресса в Азербайджанской Республике, включая обзор реализуемых государственных мероприятий и представление статистических данных, отражающих текущее состояние социальной и экономической среды. На основе этих данных осуществляется анализ текущей ситуации и формулируются рекомендации по дальнейшему развитию.

Ключевые слова: *устойчивое развитие, социальная политика, экономический рост, государственный бюджет, государственные программы.*

Məqalə redaksiyaya daxil olub: 12.02.2025

Təkrar işlənməyə göndərilib: 16.05.2025

Çapa qəbul olunub: 30.06.2025